

Arundhati Roy: Az Apró Dolgok Istene

„A Szerető Mosolyok Szeretettel figyeltek.

A Kislányok Játszanak.

Aranyosak.

Az egyik homokszínű.

A másik barna.

Az egyiket Szeretik.

A másikat Kicsit Kevésbé.”

■ Arundhati Roy negyvenes éveiben járó indiai író. Első regényével, az Apró Dolgok Istenevel, melyet 1996-ban írt, és 1998-ban fordították magyar nyelvre, egy csapásra vált világhírűvé. Hétköznapi és közvetlen írói stílusával, a személyéből fakadó energiájával és független gondolkodásával zavarba ejtően tisztán látja, nemcsak India társadalmát, hanem az egész világot – legalábbis bulvárszinten – foglalkoztató problémákat. Az egyházak, felekezetek közötti béke, a terrorizmus elleni harc ésszerűtlensége, az amerikai hatalmi gépezet megállíthatatlan embertelensége – ezek állnak nyilvános vagy politikai beszédei középpontjában. De akár irodalomban, akár politikában, mindenütt az emberi természet felfedését/ felfedezését kísérel meg. A mindennapok szeretetét és a megmutatkozó brutalitást. Ahogy az Apró Dolgok Istene is a hatvanas évek Indiájában egy kéralai szír keresztény család bonyolult viszonyrendszerében.

„Tisztán gyakorlati értelemben valószínűleg helyes, ha azt mondjuk, hogy az egész akkor kezdődött, amikor Sophie Mól Ajemenembe jött. Talán igaz, hogy a dolgok egy nap alatt megváltozhatnak. Hogy néhány tucat óra egész életek kimenetelét befolyásolhatja. És ilyen esetben, ezt a néhány tucat órát, akár egy leégett ház megmentett maradványait – a széné égett órát, a megperzselődött fényképet, a megpörkölődött bútor –, meg kell menteni a romjaiból, és meg kell vizsgálni. Meg kell őrizni. El kell számolni vele.”

Sophie Mól Indiába érkezése a regény fordulópontja. Már hetekkel előtte a Mit szól majd hozzá Sophie Mól? jegyében tart a készülődés. Az indiai iker-unokatestvérpár szent éneket tanul, amire majd a nagymamájuk intésére, a hazafelé tartó kocsiuton rá kell zendíteniük. Tökéletes angol kiejtéssel. Mert valami meghatározhatatlan erő az egész családot arra készíti, hogy a „nyugati rokonoknak” megfeleljenek, hogy valami kifejezhetetlen elismerést kicsikarjanak. És az ikrek tehetetlenül viselik, hogy Sophie Mól, az angol unokatestvér a család szemében mindig fölöttük fog állni, mert ők csak egy elvált nő, egy vegyes házasságból elvált nő gyerekei, akiket anyjukkal együtt a régi családi ház – kelleetlenül ugyan, de – befogadott.

Ilyen körülmények között a helyi repülőtéren az ikrek eleve utálattal vegyes kíváncsisággal várják angol anyától született, Angliában élő felsőbbrendű, homokszínű unokatestvérük érkezését. Míg a család többi tagja és a várakozó helyiek szeretetétől és türelmes várakozásától hemzseg az érkezési csarnok. És

miközben az ex-férj tenisztrófeaként büszkélkedik ex-feleségével és lányával a család és a báméskodók előtt, addig a „barna” ikerpár a maga gyermeki módján fellázad a rájuk kiosztott szerep ellen. Az egyik elbújik a koszos függönyök közé, a másik meg megtagadja a köszönést. Eszta és Ráhel összenőtt, lázadó sziámi-iker lelkeinek durcás-gyermeki lázadásai.

Ez az összenőtt sziámi iker-lélek vezet azután be minket az indiai társadalom megannyi szabállyal és elvárással szegélyezett mindennapjaiba. Ez az összenőtt lélek segít, a ki nem mutatott érzelmeket és mozgatórugókat megérteni. A szereplők önmagukkal és a világgal szembeni bizonyítási kényszerei, titokban sarjadó félelmei, szorongások szívzaggató, néma sikolyai között.

Egy család, amely feszélyezetten él a társadalomban, mert a hagyományos és sokszor embertelen értékrend ellen fellázadtok, de nem tudtak helyére koherens, lelkükből fakadó szabad értékrendet állítani. Fellázadtok a hagyomány ellen, de képtelenek voltak saját hagyományt teremteni.

Mindenki próbál az adott kulturális kötöttségekből kilépni, és azután mindenki visszatér a házba, de mindenki megbűnhődik azért, amiért megpróbálták megszegni a törvényeket. Az elvált anya, a gyermekkori beteljesületlen szerelme utáni fájdalomában megöregedett nagynéni, az oxfordi egyetem után lezüllyött nagybácsi, aki lefogta apja kezét, amikor anyját verte, a gyárat alapító és vezető nagymama, mind a kitörési lehetőségeket, pontokat keresték, és mindannyian megbélyegzettek lettek. Kiszolgáltatottak a sorsnak, a történelem által rögzített szerepeknek, amit a könyv a Nagy Istennek nevez.

Arundhati Roy kegyetlen őszinteséggel és tisztánlátással mutatja fel a családtagok viszonyát, az egyéni megnyomorodott, feszélyezett sorsokat. Az anya szeretetének belső mozgatórugóit, a gyermeki félelmek keletkezését, kimutathatatlanságát és ki-mondhatatlan érzelmeket. Lírába öntött pengeéles, hibátlan jellemrajzok. Szeretetlenek? Talán csak érzéketlenek egymás sorsa iránt. Egymás balszerencséjének örülnek? Talán csak földi igazságra vágyanak.

Ammu, az anya fiatalon megkeseredett nő. Sorsát a közfelfogás, a családja által is vallott felfogás keserítette meg: egy férjezett lánynak nincs helye szülei házában. Egy elvált lánynak meg az égvilágon sehol sincs helye. És a kiszolgáltatottsága még tovább fokozható. Egy szerelmi házasságból elvált lány. Sőt. Egy vegyes szerelmi házasságból elvált lány volt. A nagynéni neheztel az ikrek anyjára, mert látta, hogy az perlekedik a sorssal, melyet ő maga kegyesen elfogadott. A nyomorult, férfi nélküli nő sorsával. A nagynéni nem kedvelte az ikreket sem, ahogy a szerencsétlenek néha nem kedvelik a hasonlóan szerencsétleneket. De mindenekelőtt azt a vigaszt nézte rossz szemmel, melyet egymásból merítettek. Mammacsi, a nagymama

hozzászokott, hogy a férje ide-oda csoszog a konzervgyárban, és hozzászokott, hogy időről időre megveri. Ammu, az ikrek anyja következtetése a gyermekei számára: „az emberi lények a megszokás rabjai, és bámulatos, hogy mi mindenhez tudnak hozzászokni. Csak körül kell néznetek, és meglátjátok, a bronzvázával való verés a legkisebb ezek közül.” Remény nélküli, megkeseredett szavak.

Ebben a világban a felnőttek nem különösebben foglalkoznak a gyerekek személyiségével. Felszínesen ismerik csak őket és egyéni érzéseiket, vágyaikat nem veszik figyelembe. Beletaposnak érzéseikbe, kapcsolataikba, akár meg is alázzák őket.

Nem mintha bántani akarnák őket, csak nincsenek tisztában azzal, hogy valójában mi mozog bennük. „Eszta megmosta a kezét és megnedvesítette a haját... gondosan megigazította Elvis-frizuráját. Hátranyalta, majd előretolta, és végül oldalra igazította. ... Ammu hirtelen jött szeretet hulláma söpört végig az ő hallgatag, méltóságteljes, bézs, hegyes orrú cipőt viselő kisfiától. Szerető ujjakkal túrt bele a hajába. Tönkretette a frizuráját.”

A gyermekeket is szétválasztja a család, a társadalmi rend: homokszínűekre és barnákra. De a gyermekek könnyebben hágják át ezeket a szabályokat. A bálványá emelt Sophie Mól magányos, egyedül van, és ezért miután a felnőttek rajongását és kedvezményeit egy ügyes politikus manővereivel kikerüli, egy reggel fogja az Angliából hozott ajándékokat és nekiindul a világnak. „Keményen alkudozni. Tárgyalni egy barátságáról.” Az ikerpár pedig befogadja. És magukkal viszik azon az éjszakán is, amikor anyjuk kitörésére világgá mennek a folyón túlra. A végzetes útra, ami beteljesítette a család tragédiáját. És örökre megsemmisíti a család Tisztes Nevét.

„...mert, ha azt mondjuk, hogy az egész akkor kezdődött, amikor Sophie Mól Ajemenembe jött, az az éremnek csak az egyik oldala. Ám érvelhetünk úgy is, hogy valójában évezredekkel ezelőtt kezdődött. Sokkal a marxisták előtt. Mielőtt a britek elfoglalták Malabárt, mielőtt a hollandok hatalomra jutottak, mielőtt Vasco da Gama megérkezett, mielőtt a Zamorin meghódította Kálikatot. ... Mondhatjuk, jóval azelőtt történt, hogy a kereszténység hajóval megérkezett, és beszívargott Kéralába, akár a tea a zacskóból. Hogy valójában azokban a napokban kezdődött, amikor a Szeretet Törvényeit meghozták. Azokat a törvényeket, melyekben előírták, kit kell szeretni és hogyan. És mennyire.”

Megrendítő a hétéves Ráhel kérdése nagybátyjához: „Muszáj, hogy az emberek a saját gyerekeiket szeressék a Legjobbban a Világon? Csak például, lehetséges, hogy Ammu jobban szeresse Sophie Mólt, mint Engem vagy Esztát? Vagy hogy te jobban szeress engem Sophie Mólnál, például?” Ráhel a Szeretet Törvényeinek és saját érzelmeinek csapdjában kínlódik. Rangsort készít, hogy rendet tegyen a káoszban. Hogy Szeretet és Kötelesség helyére kerüljön. De a Szeretet RangSORA semmi esetre sem érzéseinek igazi értékmérője. Első helyen anyja áll, majd a nagybácsi, aztán Mammacsi. Mammacsi után jön Veluta. Sophie Mól is rajta van a listán, amin az angol kislány

teljesen meglepődik: Engem miért szeretsz, hisz nem is ismeresz? És a pragmatikus válasz: Mert unokatestvérek vagyunk. Úgyhogy muszáj.

A listán csak egyetlen ember van, aki nem családtag: Veluta. Ráhel definíciója szerint: „Egy ember, akit szeretünk.” Azzal, hogy Veluta fölkerült/fölkerülhetett a listájára, megszegtek a szabályokat. Iránta érzett szeretetüket nem a társadalmi kötelesség vezette. Mert Veluta kaszton kívüli volt. Érinthetetlen. Előítéletek sűrű hálózatában. De ő volt az, aki igazán elfogadta a családi házban megtúrt ikreket, aki belement gyermeki játékaikba, aki horgászbót faragott nekik és megjavította a csónakjukat. Aki megértette a kimondatlan szavaikat és gyermeki fájdalmaikat. És ezért szívből szerették. Lázadásukkal azonban ők lettek a vétkesek, ők okozták – legalábbis a család szemében – a tragédiát, Sophie Mól halálát. Mert megszegtek a szabályokat. Mert tiltott területre tévedtek. Mert megmászították azokat a törvényeket, amelyek előírták, kit kell szeretni, és hogyan. És mennyire.

Arudhati Roy Indiájából azonban nemcsak a kegyetlenség, hanem a líraiság is árad. Itt a nap borzongó sóhajjal süt. Az emberek úgy hegyezik haragjukat, mint a ceruzát. A félelem úgy hever összetekerve, mint egy nyirkos, ragacsos manilaszivar. A téboly úgy lebzsel az emberek közvetlen közelében, akár buzgó pincér egy drága étteremben (aki tüzet ad, és újratölti a poharakat). A fonnyadt mell úgy lóg, mint egy kitömött zokni. A szakácsnő pedig fodros kötényben és ecetes szívvel felügyeli a rendet.

Annak ellenére, hogy Indiában játszódik a történet, olvasás közben folyton a jelen történelme, a jelen Magyarországá járt a fejemben. És rá kellett döbbennem, hogy az előítélet és kiszolgáltatottság egyetemes, kultúrákon és korokon átívelő emberi viszonyrendszerek és helyzetek. Talán mi is őszintén feltehetjük a kérdést: Ahol nagy-nagy kiszolgáltatottságban élnek a gyerekek és a nők, vannak-e egyáltalán kitörési lehetőségek? És mi lesz a sorsuk azoknak, akik megpróbálnak kitörni?

Ebből a világból az egyetlen menekülési útvonal talán csak az álom. De az álom sohasem lehet bizonyosság. Ezért olyan megvilágosító Ráhel kérdése: Ha álmodban boldog vagy, az számít? A boldogság ... számít??

Kravalik Zsuzsa